

ЗМІНИТИ МОТИВАЦІЮ ПРОТЕСТУ НА МОТИВАЦІЮ ПРИЧЕТНОСТІ

Віталій ДУХНЕВИЧ,

завідувач лабораторії психології політико-правових відносин
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

Перш, ніж говорити про політичну культуру громадян України, важливо, на мою думку, окреслити ті соціально-політичні умови, в яких відбувається становлення та трансформація цієї культури. Сьогодні визначальний вплив на життя як пересічних громадян, так і держави в цілому мають Революція Гідності, втрата частини території (анексія Криму), бойові дії на нашій землі (Донбас та Луганськ).

З історії відомо, що жодна з революцій досі не принесла швидкого покращення добробуту громадянам. Більше за те, будь-який революційний шлях розвитку суспільства за рахунок психологічного розриву часу та руйнування принципів наступності-спадковості призводить до економічних негараздів, які зачіпають насамперед пересічних громадян. В нашому випадку ці негаразди посилюються подіями на Сході країни.

Внаслідок дії цих чинників в українському соціумі актуалізуються дві потужних мотиваційних тенденції: з одного боку, це **актуалізація громадянської активності**, а з іншого – психологія виживання. Саме ці дві мотиваційних тенденції і визначають характер політичної культури громадян України на сучасному етапі.

З одного боку, ми можемо бачити значне піднесення, поширення волонтерського руху, орієнтованого на допомогу нашим Збройним Силам (чого ще не було, скажімо, п'ять років тому). Не на папері, а в реальному житті виникла ціла формація людей, орієнтованих на зміни, причому на такі зміни, в які вони готові вкладати власні сили та ресурси.

Це можна назвати визначним кроком у становленні громадянського суспільства: адже чи не вперше спостерігається формування інститутів громадянського суспільства “знизу”, коли небайдужі громадяникладають власні сили і кошти в загальний добробут як волонтери чи активісти, або ж долучаються до суспільних обговорень тих чи інших проблемних питань (наприклад, через Інтернет-голосування за фінансування того чи іншого громадського проекту з державних коштів).

З іншого боку, очевидно є тенденція до погіршення рівня життя громадян, насамперед, пенсіонерів та соціально незахищених категорій громадян, за рахунок подальшого зuboжіння, підвищення тарифів, цін на продовольчі та непродовольчі товари. А якщо до цього додати вимушених переселенців, які втратили на окупованих територіях житло, бізнес чи просто залишили рідних та близьких, то кількість вразливих категорій громадян зростає ще більше. У таких людей на перший план виходять питання виживання, а значить, формується мотивація, так би мовити,

“отримати тут і зараз, оскільки завтра може не бути”. Причому і для цих людей, і для активних громадян політики виступають “річчю в собі”, яким не цікаві інтереси пересічних людей. Свідчення цьому – просто шалені показники недовіри до різноманітних політиків та державних інституцій.

Тепер щодо власне парламентаризму. Історично парламент як політичний інститут виконує роль посередника між суспільством і органами виконавчої влади. За такою логікою, парламент – це вираження волі громадян через представництво структурованих груп інтересів на державному рівні.

В українських умовах парламенту більше властива роль законодавчого механізму, або ж механізму з ухвалення потрібних законів, аніж “посередник” “виразника інтересів народу”. Виникає просте питання: **який відсоток громадян може розділити думку: “Парламент опікується інтересами простих громадян та виражає їх волю”?** Те ж саме стосовно твердження: “депутат, обраний по моему виборчому округу, відстоює інтереси нашого округу”?

Здебільшого, ситуація виглядає зворотною: волонтери та активісти приймають на себе відповідальність, займають активну громадянську позицію і виконують те, до чого в парламентарів не доходять руки. Хто, а головне, як в парламенті представляє інтереси лікарів чи інвалідів, вчителів чи науковців, профспілок чи спортсменів, незалежних професійних спільнот (асоціацій) і т.ін?

Так, у Верховній Раді приймаються чи пропонуються окремі закони чи державні програми, однак питання, якою мірою ці документи представляють інтереси окремих професійних чи соціальних груп, залишається відкритим.

Таким чином, у наших реаліях, Парламент як державна інституція, що мала би репрезентувати інтереси громадян та громад, – це одна реальність, а громадяни – це інша. Ці реальності досить мало між собою пов'язані. Тож, напевно, формування мотивації причетності та приналежності має відбуватися з обох боків: як від парламентарів до громадян, так і з боку виборців до тих, кого вони обирають.

В суспільстві наразі переважає мотивація протесту: рівень життя, економічного та психологічного благополуччя громадян, відсутність бачення перспектив розвитку, зневіра до політичних гасел та закликів політиків і т.ін створюють підвалини для розвитку негативних психологічних явищ, які можна узагальнити через вислів: *“нічого не змінилося. Влада не піклується про інтереси народу і лишилася такою ж корумпованою, як і була. Якщо нічого не зміниться – потрібно виходити на Майдан...”*.

На тлі того, що за останні десять років Україна пережила Помаранчеву революцію (2004р.) та Революцію Гідності (2014р.), наявність таких уявлень серед громадян є важливим індикатором незадоволення владою.

Так, становлення інституцій громадянського суспільства через волонтерський рух та громадські організації триває, проте порівняно із загальною кількістю громадян – їх все ще мало.

Так, інтеграційні процеси отримали поштовх, проте якщо їх не підтримати, якщо розрив між парламентарями та простими людьми буде зберігатися – на нас може чекати новий вибух громадянської непокори.

Без сумніву, те, що громади отримали можливість впливати на перебіг подій через т.зв. “Громадський бюджет”, або бюджет участі – це серйозний та важливий крок. І саме тому потрібно створювати нові можливості для залучення громадян до суспільно-політичних процесів. Це має стосуватися не лише активних, небайдужих громадян, але й тих самих пенсіонерів, які навряд чи через Інтернет будуть віддавати свої голоси за ту чи іншу ініціативу. Адже вони не мають відповідного досвіду, а якщо й отримують такий досвід один раз – то чи зможуть його повторити?

Тому вже сьогодні слід продумувати механізми залучення громадян до конструктивно-перетворювальних процесів, можливо за рахунок обговорення тих чи інших проблемних питань на рівні окремих територіальних громад. Очевидно, необхідно вже сьогодні не просто продумувати, а й запускати механізми, які дозволять громадам висловити недовіру своєму депутатові чи відкликати його, позбавити депутатського мандату. Але ж питання обмеження депутатської недоторканності досі залишається невирішеним.

Так, навряд чи людина, спроможна мислити критично, повірить у покращення “тут і зараз”. Проте, необхідно створювати можливості, аби пересічні громадяни могли впливати на перебіг подій та дії політиків. І якщо громадські організації стали потужним інструментом, то що робити, коли виявляється, що деякі з них знаходяться під патронатом окремих політичних сил? Не готовий давати рекомендації, проте це та проблемна точка, яка однозначно потребує уваги.

Як один з можливих варіантів для змін в цьому питанні – відновлення державного замовлення (та відповідно, фінансування) соціально-психологічних, соціологічних досліджень проблематики взаємин державних інституцій (в т.ч. і Парламенту) та громадян, розробка програм з відновлення довіри людей до владних структур (не політиків, а саме державних інституцій).

Актуальними вбачаються різноманітні прикладні дослідження та розробки щодо залучення громадян до інтеграційних процесів, створення механізмів залучення до обговорення фінансування громадських проєктів не лише активних Інтернет-користувачів, а й тих, хто не має такої можливості чи потрібних навичок.

Не хочу вдаватися до гасел, проте політикам з метою запобігання можливим протестним виявам варто звернути увагу на питання економічного добробуту громадян. Коли розрив у заробітній платі чиновника (десятки, а то й сотні тисяч гривень, а ще є різноманітні надбавки) та пенсії пересічного громадянина (мінімальна – 1 452 грн.) є м’яко кажучи суттєвим – тут є над чим замислитися. Такі розриви в рівні життя, очевидно, можуть призводити до соціальних вибухів. Я не фахівець з економічних питань. Проте мені важко досягнути, якими принципами керуються наші законотворці та держслужбовці, створюючи такі прецеденти.

Можливо, саме з визначення принципів, які будуть зрозумілі кожному та унеможливлять двоїсть трактування, необхідно починати розробку будь-якого проблемного питання. Та на основі цих же принципів потім оцінювати прийняті рішення. За кордоном давно відомі т.зв. “принципові переговори”, проте в наших умовах чомусь легше від них відхреститися, ніж прийняти та спробувати застосувати при обговоренні проблемних питань.

На мою ж думку, саме переговорні технології на базі принципів можуть бути покладені в основу налагодження діалогу між парламентарями та громадянами. Їх слід застосовувати і при розробках тих чи інших політичних чи економічних питань та залучати до таких розробок представників громадського сектору.

Залучення представників громад до різноманітних розробок чи ініціатив, проведення консультацій та переговорів між представниками влади та громад на основі використання схем принципів переговорів зробить прийняття рішень більш прозорим та зрозумілим, зменшить можливість для хитрощів, за рахунок розробок простих зрозумілих критеріїв, за якими буде оцінюватися прийняте рішення.

Я вже говорив про необхідність формування мотивації причетності та приналежності. Це можливо лише тоді, коли людина може вплинути на перебіг подій, коли вона щось пропонує та готова нести за це відповідальність. Важливо не лише запропонувати та задекларувати готовність нести відповідальність (декларацію ж бо до суду не притягнеш), але й створити умови, за яких діалог є прозорим, а критерії оцінки не визивають питань чи нарікань.

Можливо, варто створити переговорну чи іншу платформу, де на основі принципів переговорів будуть відбуватися розробки та перевірки важливих соціально-економічних чи суспільних питань на відповідність загально прийнятій цінності та критеріям оцінки. На цій же платформі може і повинно досконало пророблятися питання про наслідки прийняття того чи іншого рішення.

Зважаючи на актуальність питання про добробут громадян та враховуючи значний потенціал мотиваційної тенденції, пов’язаної із питаннями виживання, не виключено, що на перший план найближчим часом будуть виходити питання про різницю в зарплатах та пенсіях простих громадян та можливо-владців.

Очевидно, якщо не запрацюють механізми забезпечення справедливості (зокрема, щодо дотримання принципу “закони єдині для всіх без винятку”), якщо буде поглиблюватися розрив у зарплатах та пенсіях (рівень зарплат та пенсій щонайменше не повинен формувати в людини мотивацію виживання), якщо не будуть здійснені кроки по відновленню довіри до інститутів влади, якщо не буде організовано діалог на основі принципів домовленостей – нас можуть чекати не дуже приємні сценарії розвитку подій. ■